

ПЕДАГОГІЧНА ШКОЛА М.М. НЕПЛЮЄВА ТА КРИТИЧНІ ОЦІНКИ ЙОГО СУЧАСНИКІВ

В статті аналізуються різноманітні погляди на педагогічну та громадську діяльність М.М. Неплюєва. Зокрема висвітлюється критика І. Абрамова стосовно діяльності М. Неплюєва та встановлюється причина негативної оцінки методів його роботи.

Ключові слова: фундатор, Трудове братство, навчальний заклад, методи виховання, авторитаризм.

Громадська та педагогічна діяльність Миколи Миколайовича Неплюєва викликала зацікавленість та неоднозначні думки протягом майже двох століть. Його щире прагнення побудувати нове суспільство дійсних християн, основою якого є віра, любов і праця, пододало численні перешкоди та нерозуміння. Він не втілював у життя всіх своїх задумів, але йому вдалося на невеликій території створити автономію з власним життєвим устроєм, виробництвом та навчально-виховною системою. Серед випускників його шкіл – значна кількість талановитих науковців і діячів культури. Досвід роботи М. Неплюєва заслуговує на увагу, його ідеї і погляди залишаються актуальними і дотепер.

Різні аспекти життєдіяльності М.М.Неплюєва досліджували В.М. Авдасьов, М.А. Андреев, М.Богун, В. Глушко, І. Гордєєва, Н. Доненко, Н.Жевахов, А.Малишевський, Л.Г. Мельник, В.І.Екземплярський, А.Сикорський, Н.С.Солодовник, М.В. Сомін, В. Ткаченко, Л.С.Федоренко, Г.Фурсей, Е.С. Черненко, В. Шейко та ін. Метою статті є висвітлення критичних оцінок діяльності Миколи Неплюєва, зроблених його сучасниками.

М.М. Неплюєв (1851-1908) належав до стародавнього дворянського роду. Він народився у багатій респектабельній родині 11(24) вересня 1851 р. в містечку Ямпіль. З дитинства захоплювався читанням Євангелія. У 1875 р. закінчив юридичний факультет Петербурзького університету і вступив на службу радником російського посольства в Німеччині [3, 7]. Перебуваючи на службі, Микола Миколайович зрозумів, що дипломатична кар'єра йому не до душі і він мусить піти від людей, які не відчують в ньому потреби, натомість бути зі своїм народом, якому прагнув допомогти.

У 1877 р. М. Неплюєв залишив кар'єру дипломата і вступив до Петровської сільськогосподарської академії. Восени 1880 р. М. Неплюєв оселився на хуторі Воздвиженському. Свою справу він розпочав із відкриття притулку для десяти селянських дітей-сиріт і особисто займався їх вихованням. Він прагнув навчити дітей думати і жити по-християнськи «в одностайності любовного братерського спілкування», щоб віра їх перетворилася із сліпої у свідому [5, 30].

Маленький притулок з часом перетворився на навчальний заклад, офіційне відкриття якого відбулося 1885 року на хуторі Воздвиженському. Школа стала сільськогосподарською і знаходилася у відомстві Міністерства Державних Маєтностей. В ній, крім християнського виховання, діти отримували спеціальну агрономічну освіту, яку фундатор вважав найбільш корисною для російського селянина [5, 31]. Пізніше у 1891 р. була відкрита жіноча сільськогосподарська школа. Відкриття Хрестовоздвиженського православного трудового братства, членами якого стали випускники шкіл, було затверджено наказом Синоду в 1894 р.

Ставлення до педагогічної і громадської діяльності М. Неплюєва було неоднозначне – від захоплення до неприйняття та осудження. Його систему виховання жорстко критикував один з його учнів – Іван Спиридонович Абрамов – відомий історик, письменник. Він звинувачував М. Неплюєва в надмірній релігійності, авторитаризмі та удаваності його благих намірів. У своїй книзі «В культурном скиту» Іван Абрамов писав: «У цих «неплюєвських» школах закладається фундамент того лицемірного ієзуїтського дресирування, яке завершується вже в братстві. Будь-хто, хто не зуміє заглушити в собі особистості і відлитися в загальну форму, негайно виключається зі школи. Так, в братство потрапляють вже сповна знебарвлені фігури, готові по даному сигналу виявляти різні християнські почуття: плакати сльозами розчулення, скрушно ридати про свої гріхи з приводу цюнайменших відступів від братських правил, говорити піднесені промови в сентиментально-біблейському стилі; довгі молитовні збори, поголовні цілування, слова любові, співчуття, вдячності, які щедро сипляться в братських бесідах, не заважають проте братчикам старанно «розшукувати сучки в оці у братів своїх» і доносити патрону» [1, 42].

Нестерпним покаранням І. Абрамов вважав «відлучення від товаришів». Воно полягало в тому, що вихованцю, який провинився, суворо заборонялося мати будь-яке спілкування з іншими товаришами. Якщо «відлучений», за словами І. Абрамова, і ризикне звернутися до кого-небудь із «благонадійних» товаришів, з ним не стануть розмовляти: «Настільки всі видресирувані, настільки всі бояться покарання за порушення постанови старших! Товариші весело сміються, базикають, а «відлучений» немов хворий проказою, боязко виглядає з куточка, або як тінь тиняється по коридору, а то тихенько плаче» [2, 185]. Невдовзі таке ставлення з боку товаришів та вихователів спонукало «відлученого» визнати свою провинку і покаятись.

Згідно з виховною концепцією Миколи Неплюєва, вихованців, які більше тяжіли до зла, ніж до добра, не проявляли любові й поваги до школи, вихователів, товаришів і братських зібрань, треба наполегливо закликати до прояву кращих почуттів і у разі

непокори видаляти їх із братерського товариства «як шкідливу закваску». Натомість учень, який залишався байдужим до настанов засновника, не мав бажання змінювати своє звичне життя, але при цьому не порушував шкільного порядку, мав гарну поведінку, міг залишитись в школі. М. Неплюєв говорив: «Я не вважаю себе вправі не видати атестат на тій підставі, що розум і серце його залишилися замкнутими для мене і моїх друзів» [5, 110].

На критику І. Абрамова відповів член Трудового братства Андрій Фурсей, який навчався у Воздвиженській школі і 17 років був свідком його життя. У своїй статті «Имеют ли основание говорить о «Неплюевщине» и «Неплюевцах»» він зазначав, що публікації Івана Абрамова – це навмисне спотворення фактів життя братства і шкіл. Характер його статей, в яких він змальовує М.М. Неплюєва грубим, невірноваженим самодуром, абсолютно не відповідають дійсності: «Все викривлено до невпізнання в статтях Абрамова. Сердечні, прості стосунки, повні щирості і духовного шляхетства, під його пером приймають характер якоїсь брехливої комедії. Витончена урочистість наших свят – абсолютно чужий нам характер сектантських утіх» [7, 6].

А. Фурсей пояснює, що колишній регент Братства І.С. Абрамов під час навчання у Воздвиженській школі не користувався довірою своїх товаришів. Проте Микола Неплюєв незважаючи на несхвальні відгуки, проявив до Івана довіру і призначив вчителем у своїй школі. Але на цій посаді, він підбурював учнів проти системи виховання, що панувала в братстві. Це призвело до того, що деякі учні в його присутності заявили педагогічній раді про недобррозичливе ставлення Івана Абрамова до школи і вчителів, а також про те, що він намагався схилити до такої позиції і вихованців. А. Фурсей вказує: «В цей же час він писав М.М. Неплюєву, що бажає все життя присвятити справі Братства, в успіх якого він безумовно вірить; через місяць після того він пішов з Братства і писав Миколі Миколайовичу, що благоговіє перед його особистістю, але не вірить в можливість здійснити справу Братства і в тому ж листі намагається очорнити колишніх братів своїх і особливо товаришів-вчителів в очах вихователя. Минув ще місяць і в третьому листі, коли не було достатньо скоро виконано його бажання, написав своєму вихователю, погрожуючи, що володіючи пером, зуміє помститися йому і Братству» [7, 5]. Але через деякий час Іван Абрамов просив вибачення у Миколи Миколайовича за такі висловлювання, йому пробачили і дозволили відвідувати Братство. Під час візиту, розповідає А. Фурсей, «він тримав себе так, що деякі з нас не подали йому руки, що і стало приводом для остаточного його озлоблення проти всього Братства і його засновника. Все це відбувалося на моїх очах. Говорю як очевидець» [7, 4].

Стосовно таких учнів Микола Миколайович

зазначав: «Знаходились між колишніми вихованцями молоді люди, які, отримавши атестат нашої школи, встигли змусити мене з почуттям пекучого сорому визнати, що всі багаторічні старання мої не принесли їм ніякої користі, встигли дати ворогам школи право несхвально про неї відгукуватися». Таких людей М. Неплюєв називав невдалими у виховному відношенні. Огульне засудження школи дуже засмучувало засновника, але він розумів, що це явище є цілком природним і неминучим.

За словами М. Неплюєва, людина, яка п'ять років прожила в середовищі, що було безперервним заклик до любові та добра і залишилася байдужою, не доводить тим самим свою виняткову зіпсованість і духовну тупість, «при якій очі не бачать, вуха не чують і, особливо, серце нічого не розуміє». Така людина, вийшовши зі школи, квапиться проявити себе на свободі, після тяжкого сорому для отримання атестата, зовсім не піклуючись про добре ім'я тієї школи і тієї справи, якою вона протягом п'яти років самого тісного спілкування полюбити не зуміла. Саме ці люди, по закінченні школи, не йдуть в Трудове братство, а йдуть на сторону, розносячи про школу погану славу, проявляючи себе байдужими до її справ [5, 111].

Багато людей, які були добре знайомі з життєдіяльністю Трудового братства і мали про нього позитивне враження, вважали жорстку критику І. Абрамова несправедливою. Одна із статей на захист братства і його засновника була надрукована в журналі «Знамя». Редакція видавництва не залишилася осторонь різких відгуків Івана Абрамова і висловила свою думку з цього приводу: «Громадянин Абрамов, критикуючи порядки, що існують в школах і Трудовому братстві М.М. Неплюєва, виставив ці установи в несприятливому світлі. Стаття І. Абрамова написана пристрасно і запально. Автор не задовольнився загальною критикою, але знайшов можливим торкнутися особистості засновника несимпатичних йому установ. Друкована нами стаття А. Лютецького є частково запереченням на нападки І. Абрамова і відновлює факти в їх справжньому вигляді». Редакція висловлювала свою симпатію до діяльності Миколи Неплюєва і бажала йому не перейматися заздрістю, наклепами та недобррозичливістю [6, 1].

У статті «Школы Н.Н. Неплюева, как пример самобытного воспитания» автор А. Лютецький писав, що він добре знайомий із закладами М. Неплюєва і категорично не погоджується з висловлюваннями Івана Абрамова стосовно Трудового братства. На думку Лютецького, публікації І. Абрамова є абсолютно неправдивим висвітленням фактів. Він зауважував, що подібні брехливі повідомлення безглузді, тому що діяльність згаданих установ абсолютно відкрита і доступна не лише властям світським і духовним, але і всім приватним особам, які зацікавлені, щоб особисто перевірити надруковані повідомлення, нерідко породжені

особистими рахунками і лихослів'ям [6, 4].

Діяльність Трудового братства М. Неплюєва завжди викликала різні емоції і почуття у людей, які його відвідували. Деяким імпонував життєвий устрій братства, інші вважали його осередком духовної задухи через, нібито, надмірну релігійність. Відносно останніх А. Фурсей говорив: «Не маючи в собі відповідних почуттів, ніяким чином не можуть допустити їх в інших, тому упевнено говорять про нещирість і удаваність. Нещирість і удаваність! Невже ці почуття так легко носити в душі, що їх можуть з легким серцем приписати людям? Можна сказати неправду, можна покривити душею перед людьми, з якими швидкоплинно зустрічаєшся, але жити все життя в найтіснішому спілкуванні з ранку до ночі в праці, у відпочинку, у всіх дрібницях життя з цілим суспільством людей, перед якими завжди потрібно було б когось удавати – неможливо... Для віруючої і люблячої людини Братство – правда, для нелюблячої і невіруючої – неправда» [7, 5].

Андрій Фурсей наголошував на тому, що ніхто не зобов'язаний ані вступати до братства, ані залишатися в ньому, попри своєї волі. У своїй статті він зауважував, що образливо і боляче за рідне російське суспільство, коли бачиш, як з одного боку двадцять років самовідданого служіння йому на користь винагороджується запеклим знущанням, а негідна справа особистої помсти зводиться ледве не в доблесть, що заслуговує похвал і всякої довіри [7, 4].

Як свідчать архівні матеріали, з приходом радянської влади діяльність Миколи Неплюєва була названа злочинною. В протоколах засідань окружної міжвідомчої комісії по виселенню колишніх поміщиків за 1925 р. зазначалося: «Братство було утворено колишнім мільйонером М.М. Неплюєвим у його володінні для об'єднання шляхом брехливих заходів, задурманюючи в застінках Братства хибним вихованням несвідому бідноту з метою її нещадної експлуатації і виховання в дусі монархізму, а також закабальюючи інше селянство, проводячи все це через групу явних прихильників його, яких він обрав і об'єднав в склад Думи, ставши на чолі її сам, забезпечив цю групу 1/30 частиною всього майна Братства» [8, арк. 4]. Згідно з рішенням Глухівської окружної міжвідомчої комісії були виселені сестри М. Неплюєва та більша частина членів Трудового братства.

Свою думку стосовно діяльності Миколи Неплюєва висловив на сторінках газети «Голос Часу» колишній мешканець хутора Воздвиженське Микита Никифорович Гончаров. Він розповів про останні роки Трудового братства. Про цей союз він згадує з теплотою. М. Гончаров зазначав, що господарство Трудового братства було зразковим. Тут функціонували цегельний і спиртовий заводи, пастильна, копильня, млин, майстерня поремонту одягу, взуття, сільгоспінвентарю, кузня, електростанція, лісопилка, сироварня, лікарня і багато іншого. Згадував також і культурне життя

братства. В приміщенні жіночої школи був клуб, в якому «неплюєвцями» систематично проводилась робота, влаштувалися спектаклі, демонструвалися німі чорно-білі кінофільми, організувалися концерти та проводилися загальні збори. Керував оркестром Яків Антонович Пустовойтов (згодом він став диригентом Всеукраїнського симфонічного оркестру радіокомітету в м. Києві) [4, 2].

Микола Неплюєв розумів, що не кожен здатен і має бажання виховувати в собі почуття любові і доброти, жити в братерстві. Він не вважав себе вправі змушувати, впливати на рішення людини. Вступ та життя в братстві було добровільним, і пробудити цю добру волю, виховати своїх однодумців та наступників було його головним завданням. М. Неплюєв намагався замінити хаос боротьби стрункою організацією життя, розумний порядок установити на місце анархії, розвинути розум людини, дати йому перевагу над грубістю, тваринною природою. Таким було його бачення буття, яке мало бути природовідповідним, ґрунтуватися на твердій моралі та християнських цінностях.

Посилання

1. Абрамов И. В культурном скиту: об одной процветающей коммунистической общине / И. Абрамов. – СПб.: Жизнь и знание, 1914. – 99 с.
2. Абрамов И.С. Неплюевские школы / Абрамов И.С. // Русская мысль. – 1897. – № 6. – С. 177-192.
3. Авдасёв В.Н. Свет памяти. Н.Н. Неплюев в воспоминаниях современников / В.Н. Авдасёв. – Киев : «Фолігрант», 2008. – 108 с.
4. Гончаров М.Н. Згадуючи ті далекі роки... / М.Н. Гончаров // Голос часу. – 2005. – № 4. – С. 2.
5. Избранные сочинения Н.Н. Неплюева. Книга 1 / [упоряд.: В. Авдасёв, Л. Москаленко та ін.]. – Сумы : ИД «Фолігрант», 2011. – 288 с.
6. Лютецкий А. Школы Н.Н. Неплюева как пример само-бытного воспитания / А. Лютецкий // Знамя. – М.: Типография Борисенко, 1900. – 23 с.
7. Фурсей А. Имеют ли право говорить о «Неплюевщине» и «Неплюевцах» / А. Фурсей. – С.-Петербург: Типография В. Тиханова, 1902. – 8 с.
8. Державний архів Сумської області, ф. Р. 1752, оп. 1. спр. 38. арк. 3-69.

Ковалёва Н.А. Педагогическая школа Н.Н. Неплюева и критические оценки его современников

В статье анализируются различные взгляды на педагогическую и общественную деятельность Н.Н. Неплюева. В частности освещается критика И. Абрамова о деятельности Н. Неплюева и устанавливается причина негативной оценки методов его работы.

Ключевые слова: основатель, Трудовое братство, учебное заведение, методы воспитания, авторитаризм.

Kovalyova N.O. Pedagogical school of N. N. Nepluev and critical points of view of his contemporaries

Different views about pedagogical and public activity of N.N. Nepluev are analyzed in the article. In particular criticism of I. Abramov about N. Nepluev's activity is highlighted and the reason of a negative assessment of the methods of his activity is defined.

Key words: founder, Labour fraternity, educational institution, educational methods, authoritarianism.

18.03.2013 р.